

Kerekesné Horváth Ilona

A gazdasági, pénzügyi, vállalkozói ismeretek oktatásának története és időszerű kérdései

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

A 2000-es években elkezdődött pénzügyi krízis a gazdaság mellett megrázta az európai társadalmakat is. Az Egyesült Államokból induló válság előbb Európát, majd szinte a világ összes pénzpiacát elérte. Romba dőlt sok megrendíthetetlennek vélt pénzügyi intézmény. Bankok, pénzügyi alapok, hedge fondok mentek csődbe, globális bankházak kényszerültek több milliárd dollár leírására. A válság 2006-ban kezdődött, 2008-ban pedig tornádóként söpört végig a világban, s így Magyarország pénzügyi piacain is. A pénzügyi válságot nagyon hamar követte a gazdasági (világ)válság.

A pénzügyi és gazdasági krízis – túl azon, hogy óriási veszteségeket okozott – elértéktelenített megtakarításokat, részvényeket és nyugdíjalapokat is. A recesszió nem kerülhette el a társadalom legkülönbözőbb csoportjait sem, hiszen az államok akár pénzt pumpáltak a gazdaságokba, akár megszorításokat alkalmaztak, a különféle intézkedések hatással voltak a társadalmak egyes szegmenseire.

Az államok túlköltekezése óriási feszültségeket váltott ki Amerikában és Európában. Az egyes országok finanszírozása egyre drágább lett, s hirtelen pénzszűke keletkezett. A jelenségeket vállalati csődhullámok kísérték, s egyes országokban – így Magyarországon is – a lakosság eladósodottsága tragikus méreteket öltött a fizetőeszköz árfolyamának ingadozása (gyengülése) következtében. Magyarországon az egyes válságok egymást fölérősítve jelentkeztek, s a kedvezőtlen hatások tompítására hozott intézkedések néha tévesnek bizonyultak.

Ha föl tesszük azt a kérdést, hogy a magyar lakosság (vagy akár a mikro- és kisvállalkozások) eladósodását mi okozta, akkor a következő szereplőket említhetjük meg:

1. a kormány,	4. a bankrendszer,
2. a PSZÁF,	5. a lakosság
3. az MNB,	6. és a pénzügyi-gazdasági válság.

A kormányok tárgyaltak a bankokkal, egyeztettek a felügyelettel, s keresték a kompromisszumokat a jegybankkal. A politika erősödő befolyása a bankok érdekvédelmé fölé kerekedett, s így a bankrendszer engedmények megadására kényszerült. A lakosság e szereplők között – pénzügyi ismeretek hiányában – próbált eligazodni, és érvényesíteni vélt vagy valós érdekeit.

A csődbe jutott vállalkozások, a hiteleiket fizetni képtelen családok számának növekedése és a megélhetési költségek emelkedése minden családot, munkáltatót és munkavállalót, eltartót és eltartottat arra kényszerített, hogy pénzügyeikre sokkal jobban odafigyeljenek.

A válság nem elindította, hanem felgyorsította azt a folyamatot, amely az állampolgárok figyelmét a gazdaság és a pénzügyek világa felé irányította.

„Az utca embere ma olyan gazdasági fogalmak, kifejezések tömegét használja, amelyeket egy évtizeddel ezelőtt a gazdasági szakemberek sem nagyon ismertek, például a tőzsdével, a megtakarításokkal, a privatizációval kapcsolatban. Az emberek ezeket az ismereteket szinte teljesen autodidakta módon tanulták meg, az iskola vajmi kevés segítséget tudott ehhez nyújtani. A most kialakulóban lévő társadalmi, gazdasági környezet rá is kényszeríti az embereket arra, hogy megtanuljanak egy sor bonyolult gazdasági összefüggést, s ami ennél is fontosabb, ezeket az ismereteket, ezt a gondolkodásmódot alkalmazni kell a személyes sorsukat meghatározó gazdasági döntésekben is” – nyilatkozta Chikán Attila közgazdász professzor Schüttler Tamásnak egy 1998. március 13-i beszélgetésben.¹

A Kádár-kor paternalizmusa téves képzeteket keltett az emberekben; a gazdasági döntéseket a polgárok helyett az állam hozta meg, nem volt helye sem a véleménynyilvánításnak, sem a döntésbefolyásolásnak. A rendszerváltozás a piacgazdaság törvényszerűségeit is magával hozta, amely az emberektől döntéseket, és korábban soha nem tapasztalt, ismeretlen helyzetekben való eligazodást várt el. Az oktatás feladata lett volna, hogy a gazdasági, pénzügyi ismeretek legszükségesebb témakörei mielőbb az iskolai tanulás részévé váljanak. Az állami költségvetés, a bank, a kamat, a hitel, az infláció, az adó, a járulékok, a tőzsde, az értékpapírok, a nyugdíjpénztárak, a gazdaságpolitika, a megtakarítások, a befektetések, a fogyasztóvédelem stb. mind olyan fogalmak, amelyek a mindennapi életben való eligazodáshoz szükségesek, szemléletformáló tényezőként jelenhettek volna meg a diákok számára.

Az oktatás sajnos nem tudott lépést tartani a megjelenő igényekkel, és a fáziskésést minden e témával foglalkozó szakember a NAT hiányosságának tekintette. A Nemzeti alaptanterv kiadásáról szóló 13/1995. (X. 26.) Kormányrendelet szerint 1998. szeptember 1-jén életbeléptetett NAT valóban nem tudott ehhez az elvárt követelményhez igazodni. Nem is voltak meg ekkor a feltételei az új, a gazdaság által kényszerített oktatásnak. A NAT megfogalmazta ugyan a gazdasági ismeretek oktatásának szükségességét, s így a gazdasági ismeretek oktatása kötelező követelménnyé vált mint az általános műveltség része, a gyakorlati megvalósításhoz szükséges feltételek azonban hiányoztak.

Egy 1997-98-ban végzett kutatás² szerint a megkérdezett diákok a szükségesnél jóval kevesebbet tudtak a gazdaságról. Például jellemzően nem látták át az állam szerepét a gazdaságban, az adót, a fiskális politika legfőbb bevételi forrását túl soknak, a felhasználását pedig fölösleges költsékezésnek tartották. Nem voltak ismereteik a vállalkozások működéséről, a bankok szerepéről, a pénzintézetek lakossági szolgáltatásairól, a készpénz nélküli fizetési formákról. A diákok nem voltak tisztában a bankrendszer sokszínűségével, a pénz-

1 A gazdasági kultúra nem ismeretek rendszere, hanem szemléletmód. *Új Pedagógiai Szemle*, 1989. 48. évf. 7–8.

2 Kérdések és válaszok a gazdaságról, gazdasági kultúrára nevelésről. *Új Pedagógiai Szemle*, 1989. 48. évf. 7–8.

intézetek feladataival, a kétszintű bankrendszerrel, nem ismerték a társadalombiztosítás fogalmát, és a piacgazdaságot olyan „terepnek” tekintették, amelyben csak ügyeskedéssel és nem tisztességes munkával lehet boldogulni.

Összességében a kutatók a következőket állapították meg 1998-ban:

„A diákok kérdéseinkre adott válaszai azt mutatják, hogy a 14–18 évesek élénken érdeklődnek a gazdasági és pénzügyi szféra jelenségei iránt. Ismereteiket zömében a környezetből szerzik, véleményük, ítéleteik forrása is a szűkebb és tágabb környezet. A gazdaságra vonatkozó ismereteket alapvetően szocializációs tanulással, spontán módon sajátítják el, s valószínűleg elsősorban ezzel magyarázható ismereteik felszínessége. Erre a spontán ismeretszerzésre vezethető vissza az is, hogy a gazdaság világában tapasztalt jelenségek esetében nem vagy csak nagyon korlátozottan képesek az ok-okozati összefüggések feltárására. A válaszok alapján megállapítható, hogy sem a mikro-, sem a makrogazdaság működéséről nincs a mai tizenéveseknek megalapozott képük. Különösen a gimnazisták esetében tapasztalható a gazdasági jelenségekre vonatkozó környezetükben meglévő – nem ritkán szélsőséges – értékítéletek, vélemények kritikátlan elfogadása.”³

A 90-es évek végén az oktatás még komolyabb problémával találkozott: a 14–18 éves diákokra rázúdultak a gazdasággal, a pénzügyekkel kapcsolatos információk, egyrészt a család és a baráti kör, másrészt a média részéről, és tematikus oktatás hiányában nagy százalékuk hamis képet alakított ki a piacgazdaságról, az állam gazdasági szerepéről, a bankokról, és valójában az egész gazdaságról.

A kutatás kapcsán megkérdezett gazdasági szakértők arra hívták fel a figyelmet, hogy a „gazdasági kultúrákép egy része kétségtelenül a megtanulandó ismeretekből tevődik össze, más része azonban olyan képességek, beállítódások szerves egysége, amelyek nemcsak és nem is elsősorban kognitív úton sajátíthatók el, hanem sokkal inkább szocializációs tanulás útján.”⁴

Nagy erővel jelentkezett a munkaerő-piaci elvárás, miszerint a felsőoktatásban végzett diplomások jószereivel nem voltak képesek a gyakorlati teendők ellátására, miközben a szakképzett dolgozók hiánya miatt egyre több szakma nem tudott megfelelni a kívánalmaknak.

A 21. század kezdetén aztán a felgyorsuló gazdasági folyamatokhoz az emberek gondolkodásában is gyökeres változások társultak, jelentősen felértékelődött a gazdaságra, a pénzügyekre vonatkozó tudás. A 2003-as NAT egy új, koncepciójában és a kijelölt feladatokban is változásokat hozó szabályozás volt. A részletes követelményrendszert fejlesztési feladatok, a tartalmi hangsúlyt a tanulás kompetencia alapú elve vette át. A kulcskompetenciák között megjelent a „kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia”, a kiemelt fejlesztési feladatok között a „gazdasági nevelés”.

„A gazdálkodás és a pénz világára vonatkozó tudás nélkül nem érthetjük meg a bennünket körülvevő világ számunkra fontos folyamatainak jelentős hányadát; e tudás általános műveltségünk részévé vált. A gazdaság alapvető összefüggéseit értő és a javaikkal okosan gazdálkodni képes egyének nélkül nem képzelhető sem működő demokrácia, sem életképes piacgazdaság. Minden

3 Uo. 27.

4 Uo. 39.

olyan országnak, amely anyagi biztonságra törekszik és szeretne helytállni a globális versenyterben, elemi érdeke, hogy állampolgárai nyitottak legyenek a gazdaság világa felé. A társadalom számára is nélkülözhetetlen, hogy tagjaiban pozitív attitűd alakuljon ki az értékteremtő munka, a javakkal való gazdálkodás és a gazdasági ésszerűség iránt” – hangsúlyozta a NAT.

A nevelés-oktatás feladatai között szerepelt, hogy a tanulók tudatos fogyasztókká váljanak, hogy képesek legyenek gazdálkodni a rendelkezésükre álló erőforrásokkal, hogy tudjanak a pénzzel bánni, mérlegelni tudják a döntéseikkel járó kockázatot, hogy egyensúlyt találjanak a rövidebb és hosszabb távú előnyök között. A hitelekéről és a megtakarításokról tudjanak okos döntéseket hozni. Végző soron az okos gazdálkodás képességének kialakítása egyben a személyiségnevelés része is.

A NAT a gazdasági alapismeretek oktatását az ember és társadalom műveltségi terület feladatává tette, a történelem és az állampolgári ismeretek tantárgyakba, illetve a földünk-környezetünk műveltségi területbe, a földrajz tantárgyba integrálva.

„A társadalomismeret ahhoz segít hozzá, hogy tájékozódni tudjunk saját korunk társadalmi, gazdasági és politikai jelenségei között. Az ismeretek nyújtásán túl ez mindenekelőtt a társadalmi problémák iránti érzékenység növelését, valamint a konfliktusok elemzéséhez szükséges képességek fejlesztését igényli. A társadalomismeret tanulása során ismerkedhetnek meg a tanulók a gazdaság, a gazdálkodás, a fogyasztói magatartásformák, a vállalkozás és a pénz világával is. Látóköre kiterjed a lakóhely, az ország, Európa és az egységesülő világ problémáira, ezáltal készít fel a demokratikus közéletben való tudatos részvételre” – fogalmazta meg a 2003-as NAT.

A tartalom kulcselemei között a 11–12. évfolyamon olyan nagy és szerteágazó feladatrendszerrel találkozunk, amely a gazdasági nevelés e jól meghatározott feladatkielölését a legalapvetőbb elemekre zsugorította össze. A társadalomismeret tananyaga így már nem volt alkalmas arra, hogy a gazdasági nevelés célkitűzését megvalósítsa. A földünk-környezetünk műveltségi terület feladata a világ társadalmi gazdasági folyamatainak megismertetése, hogy „a tanulók a gazdasági élet eseményeiben eligazodó aktív, kreatív, rugalmas és vállalkozóképes állampolgárrá válhassanak.” Az e feladatra szánt órakeret azonban nagyon szűkös volt. A legnagyobb problémát tehát továbbra is az órakeret, a taneszközök és a felkészült pedagógusok hiánya jelentette.

Egy 2004-ben megjelent tanulmány azt vizsgálta, hogy vajon a NAT szabályozása szerint tanítják-e a gazdasági ismereteket.⁵

A kutatók a vizsgálat során összesen 197 intézményt kerestek meg telefonon. Az eredmény a szerzők várakozásainál jobb lett: a gimnáziumok 5 százalékában volt önálló tantárgy a gazdasági ismeretek, 72 százalékában integrált tantárgy volt, 20 százalékban egyáltalán nem tanították. A szakközépiskolák 44 százalékában volt önálló tantárgy, 12 százalékában volt integrált tantárgy, 27 százalékában egyáltalán nem tanították. A középiskolák negyedében tehát egyáltalán nem tanítottak gazdasági ismereteket. Mindent összevetve, kedvezőnek tűnik az a kép, hogy a középiskolák nagy százalékában integrált tárgyként tanítottak gazda-

5 Darázs Dóra – Szomor Tamás – Szűcsné Szabó Katalin – Varga Zoltán: Gazdasági ismeretek oktatása a fővárosi iskolákban. *Új pedagógiai Szemle*, 2004. 54. évf. 2.

sági ismereteket. Ugyanakkor, a szerzők bevallása szerint a kutatásban alkalmazott módszer nem volt alkalmas arra, hogy kiderüljön, hogy a történelem, földrajz, állampolgári ismeretek tantárgyakon belül integrálva milyen mértékben tanították a gazdasági ismereteket.

A gimnáziumok a gazdasági ismereteket az órakeret hiánya miatt nem tudták önálló tantárgyként tanítani. Kiemelték azt, hogy a gazdasági ismeretek oktatásának problémái összefüggnek azzal is, hogy a gazdasági ismeretek nem érettségi tantárgy. Általában a történelem- és a földrajztanárok tanították, és közülük csak néhánynak volt közgazdasági végzettsége.

„Az egyedi, iskolai szintű megoldások, a folyamatosan változó és nem túl kedvező feltételek miatt lényegében kiforratlan a gazdasági ismeretek oktatásának gyakorlata. Tulajdonképpen nagyszámú egyedi próbálkozásnak lehet tekinteni az egyes iskolákban a gazdasági ismeretek oktatását. Ezen próbálkozások fő jellemzője, hogy leginkább a véletlen alakítja őket. A tanár személyének, a tananyag, taneszközök, (tankönyvek, segédletek), a tanítási módszerek kiválasztása nem egy tudatos folyamat eredménye, vagy legalábbis igen messze van az ideálisnak tekinthető lépések sorozatától.

A civil szervezetek által biztosított programok és felkészülési lehetőségek ehhez képest lényeges előrelépést jelentenek, de a megoldás korlátait már önmagában jelzi az a tény, hogy állami feladatokat próbálnak ellátni ezek a szervezetek, miközben sem forrásokat, sem eszközöket nem kapnak ehhez, sőt általában még a minimális kommunikáció sincs meg az oktatásirányítás és e szervezetek között.”⁶

Az oktatásirányítás nem dolgozta ki a gazdasági, pénzügyi ismeretek helyét, témaköreit, nem voltak tankönyvek, sem más, a tanulást segítő anyagok, és hiányzott annak lehetősége, hogy a tanárok továbbképzéseken vehessenek részt. A kerettantervek, de leginkább az új érettségi rendszer bevezetésének előkészületei az iskolák figyelmét elterelték a gazdasági, pénzügyi ismeretek oktatásáról a napi iskolai gondok felé.

Az Európai Unióban már egyre többször került elő különböző fórumokon a kidolgozott gazdasági, pénzügyi képzés szükségessége, de komolyabb előrelépés e témában nem történt. Az Európai Unió gazdasági, pénzügyi képzéssel kapcsolatos ajánlásait a tagállamok, így 2004-től Magyarország is figyelembe vették ugyan, de általában tényleges lépéseket nem tettek. Csak néhány ország tartotta fontosnak a pénzügyi képzés önálló tárgyként való bevezetését.

Brüsszel 2005-ös dokumentumaiban kulcsfontosságúnak nevezte a pénzügyi oktatás elindítását, 2006-ban az Unió Gazdasági- és Pénzügyminisztereinek Tanácsa (ECOFIN) pedig kiemelten fontosnak tartotta a pénzügyi ismeretek oktatását, valamint a fogyasztók tájékozottságát a tagállamokban. 2007-ben az Európai Bizottság közleményt adott ki a pénzügyi oktatásról, és sürgette a tagállamokat ennek mielőbbi megszervezésére.

A 2007-ben kiadott közleményben a bizottság beszámolt azokról a kutatásokról, amelyek a pénzügyi képzések eredményességét vizsgálták. Az Egyesült Királyságban például a pénzügyi szemináriumok hatására a résztvevők 60 százaléka döntött adósság-visszafizetésről vagy az önkéntes nyugdíjbiztosítási rendszerbe való belépésről.

Hazánkban a kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) kormányrendelet módosításáról megalapozta az unió által 2006-ban javasolt kulcskompetenciák rendszerét.

„A NAT-2007-ben a szerkesztők arra törekedtek, hogy továbbfejlesszék az előző NAT tanulás-konceptióját. További hangsúlyt kaptak az általános és kiemelt fejlesztési feladatok, a kereszttantervek – vagyis a közös értékek. A dokumentum megalapozta az EU által javasolt kulcskompetenciák rendszerét, mely szemlélet időközben általánossá vált mind az oktatásméleti gondolkodásban, mind a pedagógiai praktikumban. (Vö. az Európai Parlament és a Bizottság 2006. december 18-án kelt javaslatait a kulcskompetenciákról és az élet egészére kiterjedő tanulásról.)”⁷

A gazdasági nevelést a gazdasági, pénzügyi, alapismeretek oktatását kiemelt fejlesztési feladatként ismét a jogi szabályozás erejével, a középiskolák feladatává tette. A történelem, az állampolgári ismeretek és a földrajz tantárgyak keretében oktatott tantárgy azonban az oktató tanár(ok) tájékozottságától, személyes elkötelezettségétől függően, csak az iskolák egy kisebb százalékában adott megfelelő ismeretanyagot a diákoknak a gazdaság, a pénzügyek, a vállalkozások, a fogyasztói jogok területéről. Sok helyen időhiányra hivatkozva egyáltalán nem tanították a gazdasági, pénzügyi alapismereteket. Továbbképzés hiányában nem is volt tanár, aki megfelelő jártassággal tudta volna tanítani ezt az eléggé összetett tantárgyat.

A KÖZELMÚLT TÖREKVÉSEI

A 2007-ben kezdődő válság új helyzetet teremtett. Európa országainak vezetői – az egyre súlyosbodó napi gondok mellett – a jövő kilátásaira kezdtek figyelni, fókuszba került az oktatás, és egyre inkább a gazdasági, pénzügyi ismeretek oktatásának kérdései.

Az Európai Bizottság határozata életre hívta a pénzügyi képzéssel foglalkozó szakértői csoportot (Expert Group on Financial Education – EGFE) 2008 áprilisában.⁸

Az Európai Bizottság létrehozta a DOLCETA (Development of On Line Consumer Education Tools for Adults – Felnőtteknek szánt online fogyasztói képzési modulok kidolgozása) elnevezésű internetes oktatási portált (www.dolceta.eu), amely ma is az unió minden hivatalos nyelvén szabadon elérhető.⁹

7 Vass Vilmos et al.: *A Nemzeti Alaptanterv implementációja*. Budapest, 2008. (online)

8 Internal Market and Services Commissioner Charlie McCreevy said: “Financial education has been gaining attention, especially in the context of the financial turmoil. It is an important means of enabling consumers to make informed and responsible decisions about their personal finance, which has bearing not only on their lives, but also on society and the wider economy. Education is first and foremost a national competence, but I strongly believe that there is also a role for the Commission to promote and facilitate the provision of financial literacy programmes to all consumers in the EU. Efforts at national and EU level should be complementary.”

A szakértői csoport (EGFE) azóta is rendszeresen összeül azzal a céllal, hogy kidolgozzák és elterjesszék a leghatékonyabb tapasztalatokat a tagállamok között. A csoport az állami és a magánszektort képviselő szakemberekből áll, akiket a bizottság nevez ki, megbízatásuk három évre szól, és megújítható. Magyarországot az első hároméves ciklusban, a Citibank ügyvezető igazgatója, Hencz Éva képviselte. Részletes információk: http://ec.europa.eu/internal_market/finservices-retail/capability/index.en.htm

9 A bizottság által finanszírozott program interaktív oktatási anyagokat tartalmaz a következő modulokban: Tanárok részére: fogyasztói oktatás, pénzügyi ismeretek, fenntartható fogyasztás; Fogyasztók részére: fogyasztói jogok, szolgáltatások (energia, közlekedés, kommunikáció), termékbiztonság, fenntartható fogyasztás, pénzügyi

Az Európai Bizottság 2008-ban csaknem 3 millió középiskolás diák számára tette elérhetővé az *Európa Naptárt*, amely az Európai Unióról és a fogyasztói jogokról tartalmazott lényeges információkat.

Ez idő alatt Magyarországon civilszervezetek, pénzügyi intézmények (bankok) és különféle vállalkozások vettek részt és vesznek részt ma is aktívan a gazdasági, pénzügyi, vállalkozói ismeretek, a fogyasztóvédelem középiskolai oktatásában.

A civilszervezetek között az egyik legjelentősebb a Jegybank által jegyzett Pénziránytű Alapítvány.

A Magyar Nemzeti Bank kezdeményezésére jött létre 2008 szeptemberében a Tudatos Pénzügyekért Alapítvány, amely 2010 márciusától Pénziránytű Alapítvány a Tudatos Pénzügyekért, azaz Pénziránytű Alapítvány néven működik. Az alapítvány széles körű támogatói és együttműködői körrel rendelkezik.

„Az állami, üzleti és civil szféra különböző szereplői [...] már eddig is tettek lépéseket a változások felgyorsítása érdekében. Ezen kezdeményezések összefogása és egységes mederben tartása a Pénziránytű iskolahálózat elsődleges célja, amely a pénzügyi kultúra, illetve a gazdasági nevelés minél eredményesebb megvalósítására jött létre.” – olvasható az alapítvány honlapján.¹⁰

A Pénziránytű-iskolahálózat jól kidolgozott kritériumrendszert határozott meg azon iskolák számára, amelyek a hálózathoz akartak csatlakozni. A cím elnyeréséről – amely három évre szól – szakmai testület dönt, az iskolák pályázata alapján. Jelenleg országosan több mint száz középiskola tagja a hálózatnak, amely fokozatosan bővül.

Az alapítvány a kerettantervi támogatást kihasználva, komplex oktatási programot hozott létre (*Pénzügyi Oktatási Program, POP*), ehhez digitális tananyagot, segédanyagot, feladatlapokat, tanári segédleteket, internetes játékokat biztosít, amit kiegészít az évente szervezett tőzsdejáték és az iskolák közötti verseny. Évente tanári továbbképzéseket, konferenciákat rendez. A tantervet 60 órára tervezik az oktatók, a tananyag öt témakörre oszlik, amelyek elvégzéséről minden témakör befejezése után beszámolót kell készíteni. Az oktató tananyag digitális tankönyvre épül.¹¹

A gazdasági képzés egy másik területe a vállalkozásoktatás. A vállalkozásoktatás ma több száz középfokú oktatási intézményben működik. Ennek az oktatásnak a sajátossága a gyakorlati oktatási forma: a szimulált vállalkozás, a valódi vállalkozás sokkal hatékonyabb, mint a tanári előadás. A tapasztalatok szerint a legnagyobb hatása a valódi vállalkozás alapításának van, ez hat a legnagyobb motivációs erővel. A tanári előadás tanórai keretben történik.¹² „Az ismeretek oktatásának ez a módja azonban kizárólag elméleti ismeretek átadására korlátozódhat, és a vállalkozói világban fokozottan érvényes az, hogy nem biztos, hogy az lesz a

szolgáltatások. A DOLCETA célja, hogy segítséget nyújtson a tudatos és felelős fogyasztói magatartás kialakításához, és annak megerősítéséhez.

10 Lásd a Pénziránytű Alapítvány honlapja: www.penziskola.hu.

11 Merényi Zsuzsanna – Megyesi Gabriella – Szűcs Tamás – Matits Ágnes – Mihók Viktória – Lendvai Györgyi – Tóth Attila: *Az én pénzem*. Öngondoskodás Alapítvány, Budapest, 2009.

12 Szirmai Péter – Csapó Krisztián: *Gyakorlati vállalkozásoktatás*.

*legjobb vállalkozó, aki a tankönyvben olvasottakat bemagolta. A vállalkozóvá váláshoz a vállalkozói képességek fejlesztésére is szükség van, a »gyakorlat teszi a mestert.«*¹³

Nyugat-Európában már az 1990-es évek előtt is sok olyan ifjúsági program létezett, melyeknek célja az volt, hogy a fiatalokat bevezessék az üzleti világba, megismertessék velük a vállalkozói életforma és sikeresség feltételeit. Mindezek – az iskolai oktatás mellett – hozzájárultak a középiskolai diákok gazdasági érzékének kialakításához és fejlesztéséhez.¹⁴

Az állami oktatás mellett számos diákvállalkozás működik ma Magyarországon, amelyeknek igen nagy szerepe van abban, hogy a NAT által megjelölt gazdasági oktatás elérje a célját. Az állam is közreműködik a diákvállalkozások támogatásában, azonban működik két olyan szervezet, amely szintén jelentős részt vállal ebből a feladatból: a Junior Achievement Magyarország (JAM) és a Young Enterprise.

JAM:

Az 1919-ben alapított Junior Achievement Worldwide 1992-ben jelent meg Magyarországon, és 1993-ban jött létre a Junior Achievement Magyarország Oktatási és Vállalkozásfejlesztési Alapítvány. A JAM kiemelten közhasznú nonprofit szervezet. Általános és középiskolás diákok részére – egész éves projekt alapján – pénzügyi, gazdasági, vállalkozásoktatási elméleti és gyakorlati programot valósít meg, tanterv és tananyagok segítségével szervezi diákvállalkozási programját, amelyben a diákok tapasztalat útján is megismerhetik, hogyan kell működtetni egy vállalkozást.

Young Enterprise:

A Young Enterprise szervezete 1963-ban jött létre Angliában. Magyarországon a budapesti Közgazdasági Politechnikum vezette be elsőként a programot. A Magyarországi Young Enterprise Alapítványt 1994-ben hozta létre öt oktatási intézmény.

*„A Young Enterprise program segíti a benne részt vevő fiatalokat, hogy felismerjék saját képességeiket, tehetségüket. Fejleszti mindazokat a készségeket, képességeket, amelyek minden leendő felnőtt – legyen a gazdaság bármely területén működő vállalkozó vagy munkáját értelemmel és önállósággal végző munkavállaló – számára fontos erénynek számítanak. Ezek a képességek: a döntés, a felelősségvállalás, a kockázat felismerésének, mérlegelésének és vállalásának képessége; az együttműködési, alkalmazkodási vagy vezetési készség; a csoportos munka, a kommunikáció, a vita és a tárgyalás képessége; az önismeret, önértékelés és mások értékelésének, mások értékei elfogadásának képessége. Mindemellett a program számos gazdasági szakmai ismeretet és készséget is közvetít: megtanít tervezni, pénzzel bánni, a gazdálkodást folyamatosan nyomon kísérni; megtanít a vevők, a piac igényeinek feltérképezésére, azok tiszteletére; segít a vevőorientált piaci magatartás, a marketing alapelemeinek, pénzügyi, számviteli, adózási kultúra elemeinek megismerésében, illetve azok elsajátításában.»*¹⁵

A pénzügyi intézmények egymástól teljesen függetlenül, a társadalmi felelősségvállalás keretében – animációs vagy egyéb eszközökkel megvalósított tematika alapján – járultak

13 Uo. 77.

14 Kádek István: Út a sikeres vállalkozás-tanításhoz: módszerek a vállalkozói szemlélet fejlesztéséhez. 81.

15 Darázs Dóra – Pertl Gábor: A gazdasági ismeretek sajátos gyakorlati módszere: a Young Enterprise program, 70.

hozzá a diákok pénzügyi ismereteinek bővítéséhez. (K&H – Vigyázz, kész, pénz országos tudásverseny; Budapest Bank – A Budapest Bank az oktatásért és a magyar pénzügyi kultúráért Alapítvány; Citibank – iskolatámogatási program keretében, a Junior Achievement (JAM) Alapítvánnyal együtt pénzügyi és gazdasági képességeket fejlesztő programot dolgozott ki, amelyet 2001 óta sikerrel működtet stb.) Figyelemre méltó kezdeményezés volt az a 2011-es animációs sorozat is, amelyet a PSZÁF a közszolgálati televíziókban indított a pénzügyi kultúra és pénzügyi tájékozottság fejlesztése érdekében.

A vállalkozói szféra által indított kezdeményezések közül ki kell emelni a Szabadsuli (www.szabadsuli.hu) portált üzemeltető TAS Kft-t, a Magyar Pénzügyi Almanach kiadóját. A portál korszerű, internet-televíziós eszközök segítségével ismerteti meg az érdeklődőket a gazdaság működésével és a pénz világával. A Szabadsuli más szervezetekkel (például a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletével, a Gazdasági Versenyhivatallal, a Magyar Közgazdasági Társasággal és az Országos Takarékszövetkezeti Szövetséggel) együttműködve, 2004 óta indít élő, interaktív pénzügyi előadásorozatokat az interneten. A képzések érdekessége, hogy a nézők – köztük a programokba országszerte szervezett formában bekapcsolódó középiskolák diákjai – az interneten élőben kísérhetik figyelemmel a pénzügyi, gazdasági szakemberek által tartott előadásokat, majd online feltehetik kérdéseiket is, amelyekre az előadók élőben válaszolnak. A PowerPoint ábrákkal, vágóképekkel színesített előadások archív változata az élőközvetítések után – térbeli és időbeli korlátozások nélkül – elérhető marad az érdeklődők számára, a kapcsolódó tananyagokkal (jegyzetekkel, prezentációs ábrákkal, fogalommagyarázatokkal, tesztekkel, ajánlott irodalomjegyzékekkel) együtt. Ez a korszerű távoktatási megoldás egyaránt alkalmas a diákok tudásának bővítésére és a pénzügyi ismeretek oktatásában részt vevő tanárok továbbképzésére.

A szabadsuli.hu portál 2012-ben nyolc részes oktató anyagot juttatott el 1000 középiskolába, Bod Péter Ákos előadásában, olyan gyakorlati szakemberek közreműködésével, mint Kovács Árpád (a Költségvetési Tanács elnöke), Varga Antal (az OTSZ ügyvezető igazgatója), Csicsáky Péter (a Takarékbank elnök-vezérigazgatója), Bugár Csaba (a Diákhitel Zrt. vezérigazgatója) vagy Kálózdi Tamás (a Signal Biztosító elnök-vezérigazgatója).

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy ezek a kezdeményezések nagymértékben segítették a pénzügyi, gazdasági ismeretek oktatását, de mivel a középiskolák csak egy csekély hányadához tudtak eljutni, sem a szinergikus hatások, sem a koncepciók egymásra épülése nem volt kézzelfogható.

2010-ben az Európai Bizottság részletes elemzést jelentetett meg az eddig alkalmazott eszközök hatékonyságáról annak érdekében, hogy elősegítse a pénzügyi oktatás fejlődését az unióban. A bizottság közleményeiben hangsúlyozta a pénzügyi, gazdasági, fogyasztói ismeretek oktatásának szükségességét, és szorgalmazta, hogy mielőbb a kötelezően oktatott tantárgyak közé kerüljön a pénzügyi ismeretek.

Az Európai Gazdasági és Szociális Bizottság (EGSZB) 2011. július 13–14-én tartott plenáris ülésén fogadta el a „Pénzügyi oktatás és a pénzügyi termékekkel kapcsolatos felelős fogyasztói magatartás” című bizottsági véleményt, amely átfogó elemzést és ajánlásokat tartalmazott a pénzügyi oktatás számára.

„A pénzügyi oktatásnak olyan átfogó politikaként kell megfogalmazódnia, amely az összes érintett szereplő részvételén alapul. Ezek a szereplők a közigazgatási szervek, a pénzügyi szektor, a vállalkozások, a szakszervezetek, a fogyasztói szervezetek, az oktatási rendszer és általában – a pénzügyi termékek fogyasztójaként – valamennyi polgár.”

„A pénzügyi oktatásnak az emberek egész életét végig kell kísérnie egy olyan oktatási rendszer keretén belül, amely a kritikus szellem kifejlesztésére ösztönzi az európai polgárokat. Az EGSZB kéri, hogy a pénzügyi oktatás kötelező tantárgyként épüljön be az oktatási rendszer tanterveibe, és képezze részét a dolgozók továbbképzési és átképzési programjainak.”

„Az EGSZB tisztában van azzal, hogy az Európai Bizottságnak korlátozottak a jogkörei az oktatás terén, de rámutat arra, hogy a pénzügyi oktatás jóval többet jelent, mint az oktatás önmagában, mivel érinti az emberek szerephez juttatását, a társadalmi kirekesztést, és erősíti a felelősségteljes fogyasztást.”

„A cél nem korlátozódhat az ismeretek és készségek átadására (pénzügyi oktatás), hanem el kell érni a tájékozottságon alapuló helyes ítézőképességet is (pénzügyi jártasság kialakítása), hogy a polgárok valós környezetben, saját megtakarításaik kezelése során helyes döntéseket hozzanak (pénzügyi ismeretek elmélyítése).”¹⁶

Az európai pénzügyi szervezetek – csakúgy, mint Magyarországon – sikeres programokat valósítanak meg a pénzügyi oktatás területén. Az Európai Biztosítók Szövetsége (CEA) a pénzügyi oktatást kiemelten fontos feladatnak tartja. A CEA 2011-ben adta ki „Financial education and awareness” című tájékoztatóját, amelyben az egyes tagországok biztosítási szövetségeinek jelenlegi, a pénzügyi tudatosságot segítő programjait mutatják be. A Német Biztosító Szövetség (GDV) például olyan multimédiás oktatási anyagokat készít és bocsát az iskolák rendelkezésére, amelyek illeszkednek a nemzeti tantervbe.¹⁷

Európa egyes országaiban átfogó pénzügyi oktatási programok működnek: az Egyesült Királyságban (általános tanácsadási program), Franciaországban (pénzügyi oktatási intézet), Spanyolországban (pénzügyi oktatási program 2008–2012), Ausztriában (pénzügyi ismeretek). Ausztriában már korábban is, 2001–2007 között megvalósítottak ilyen programot 11–13, 14–15 éves diákok és 18 éven felüliek számára, „Adósságmentes élet” címmel. A 11–13 éves korcsoport a pénzügyi alapelvekkel, a 14–15 évesek a különféle megtakarítási módszerekkel, a 18 éven felüliek pedig az adósságok nélküli életvitel lehetőségeivel ismerkedtek meg.

A JELEN, AKTUÁLIS PROBLÉMÁK

Hol tart, merre halad a gazdasági, pénzügyi, vállalkozói ismeretek oktatása Magyarországon?

Jól látható, hogy a gazdasági, pénzügyi, vállalkozói ismeretek oktatását pozitív háló veszi körül, akár a civil szféra, akár a pénzügyi szervezetek, akár egyéb vállalkozások olda-

¹⁶ Az Európai Unió Hivatalos Lapja, 2011. október 29.

¹⁷ Biztosítási Szemle, 2011. június 30.

láról, nagy az érdeklődés a diákok és a szülők, sőt a más tantárgyat tanító tanárok részéről is. Pozitív az unió hozzáállása, és remélhetően egyre konkrétábbá válik az unió részéről a gazdasági ismeretek támogatása.

A 2012-ben megjelent NAT-ban a korábbiakhoz képest nagy előrelépés látszott. A fejlesztési területek – nevelési célok között fontos helyet kapott a gazdasági és pénzügyi nevelés, a kulcskompetenciák között a kezdeményezőképeség és vállalkozói kompetencia. A NAT szerzői nagyon pontosan határozták meg e területek helyét és fontosságát, adták meg szerepét a nevelési-oktatási feladatok sorában. Bár a pénzügyi és gazdasági ismeretek oktatása itt is integrálva jelent meg az ember és társadalom, a földünk és környezetünk, az életvitel és gyakorlat műveltségi területeken, remény volt arra, hogy az ember és társadalom műveltségi területen belül nagyobb hangsúlyt kap. A 2012 őszén megjelent kerettanterv azonban néhány órába szorította a „Pénzügyi és gazdasági kultúra” címen összefogott tananyagot. Választható tantárgyként bekerült a pénzügyi és gazdasági ismeretek a középiskolai tantárgyak közé, de vajon hány iskolában fogják majd ténylegesen választani? Miközben tehát a NAT a fejlesztési területek, nevelési célok között kiemelt helyet adott gazdasági, pénzügyi nevelésnek, a kompetenciafejlesztés keretében a vállalkozói ismereteknek, már sokkal szerényebb megvalósítási lehetőséget biztosított a kerettantervben. Úgy tűnik, hogy az elmélet és gyakorlat között olyan szakadék nyílik, amely még azt is lehetővé teszi, hogy végül a gazdasági, pénzügyi kultúra oktatása „egyszerű adminisztrációs kérdéssé” zsugorodjon. A kerettanterv készítői persze tudták, hogy mi mindent kellene alapszinten megtanítani, ezt óhatatlanul elárulják pl. a kulcsfogalmak, fogalmak, amelyek hatalmas mennyisége kezelhetetlen a szűkre szabott időkorláton belül. Mindennek további következménye, hogy a módszertani sokszínűség helyett a tanárok a frontális oktatást fogják választani, háttérbe szorítva az interaktivitást, az önálló véleményalkotást, az elemző feldolgozást.

A tantárgyat oktató tanárok felkészültsége szintén kulcsfontosságú. Tekintettel arra, hogy a közgazdaságtudomány ismeretanyagát nagy többségben nem közgazdász végzettségű tanárok fogják oktatni, szükséges lenne nagy hangsúlyt helyezni a tanár továbbképzésre, amely egyben a gazdasági és pénzügyi kultúra tanításának kulcskérdése is.

Valóságos előrelépés a gazdasági, pénzügyi alapismeretek oktatásában akkor várható, ha az oktatásirányítás – kellő figyelem mellett – a jelenleginél sokkal nagyobb teret enged e témának a középiskolai oktatásban, ha az oktatást segítő anyagok, tankönyvek, digitális segédletek, rendelkezésre állnak, ha megvalósul a tanárképzés. Ezt a folyamatot nagyban tudják segíteni a fentebb említett civil, pénzügyi, vállalkozói kezdeményezések. Szükség lenne olyan kutatásra is, amely a diákok gazdasági, pénzügyi ismereteit térképezné fel. Ez azért is különösen fontos lenne, mert az OECD is felismerte a pénzügyi oktatás szükségességét, így azt 2012-től a nemzetközi tanulói teljesítménymérés (PISA) részévé teszi.

„Az oktatás az egyik leghatékonyabb gyorsító tényező lehet, ha megfelelően költenek rá. Az oktatás közvetlenül és közvetetten is hat a gazdaságra. A közvetlen hatás abban jelentkezik, hogy okosabbak lesznek a gazdaság szereplői, jobban működik a gazdaság, fejlettebb technológiákat lehet alkalmazni nagyobb hatékonysággal. Ennél is fontosabb azonban a közvetett hatás, az, amelynek eredményeként nő a társadalom általános kulturáltsága, más lesz az emberek közötti

kapcsolat, más lesz a kommunikáció stílusa, az emberek jobban értik azt a társadalmat, amelyben élnek, s ezáltal talán jobban magukénak is tekintik. Ez a polgárosodás és a gazdaság fejlesztésének végső értelme” – mutatott rá Chikán Attila,¹⁸ és ez ma talán még nagyobb jelentőséggel bír, mint 1998-ban.

IRODALOM

- 130/1995. (X. 26.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról.
243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
A gazdasági kultúra nem ismeretek rendszere, hanem szemléletmód. *Új Pedagógiai Szemle*, 1989. 48. évf. 7–8.
- Az Európai Bizottság hivatalos közleményei:
[online] http://ec.europa.eu/internal_market/finances-retail/capability/index_en.htm.
European Commission : Financial Education and pensions, 2010.
European Commission : Financial Education in schools and proposals for the next Commission, 2009.
European Commission : National Strategies for Financial Education, 2008.
European Commission New media and Financial Education, 2010.
European Commission : The financial crisis and financial education, 2009.
- Az Európai Bizottság Közleménye: Pénzügyi képzés, 2007.
Az Európai Unió Hivatalos Lapja, C318/24HU.
- DARÁZS Dóra – PERTL Gábor: A gazdasági ismeretek sajátos gyakorlati módszere: a Young Enterprise program. *Új Pedagógiai Szemle*, 1998. 48. évf. 7–8.
[online] <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00018/1998-07-gk-Tobbek-gazdasag>
- DARÁZS Dóra – SZOMOR Tamás – SZÜCSNÉ SZABÓ Katalin – VARGA Zoltán: Gazdasági ismeretek oktatása a fővárosi iskolákban. *Új Pedagógiai Szemle*, 2004. 54. évf. 2.
- KÁDEK István: *Út a sikeres vállalkozás-tanításhoz: módszerek a vállalkozói szemlélet fejlesztéséhez.* EKF Gazdaságtudományi Intézet, 2004.
- Kérdések és válaszok a gazdaságról, gazdasági kultúrára nevelésről. *Új Pedagógiai Szemle*, 1989. 48. évf. 7–8.
- Kerettantervek (online) www.ofi.hu/kerettanterv-2012/kerettantervek
- Kormány 202/2007. (VII. 31.) rendelete a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet módosításáról.
- Magyar Pénzügyi Almanach
- MERÉNYI Zsuzsanna – MEGYESI Gabriella – SZÜCS Tamás – MATITS Ágnes – MIHÓK Viktória – LENDVAI Györgyi – TÓTH Attila: *Az én pénzem.* Öngondoskodás Alapítvány, Budapest, 2009. [online] www.penziskola.hu
- Nemzeti Alaptanterv 2012 (online) www.ofi.hu/nat.
- Pénzügyi ismeretek oktatása az EU-ban. (online) www.euractiv.com
- SZIRMAI Péter – CSAPÓ Krisztián: Gyakorlati vállalkozásoktatás. *Új Pedagógiai Szemle*, 2006. 4.
[online] <http://epa.oszk.hu/00000/00035/00102/2006-04-lk-Tobbek-Gyakorlati.html>.
- VASS Vilmos et al.: *A Nemzeti Alaptanterv implementációja.* 2008. március 3. [online] http://www.nefmi.gov.hu/letolt/kozokt/nat_implement_090702.pdf.

¹⁸ A gazdasági kultúra nem ismeretek rendszere, hanem szemléletmód. *Új Pedagógiai Szemle*, 1989. 48. évf. 7–8. 14.